

مقدمه

سپاس فراوان خدای را برای همه نعمت‌های بی‌پایانش و درود بر خاتم پیامبران (ص) و امامان (ع) بر حق که به سفارش خداوند هر آنچه را که انسان برای رسیدن به کمال و سعادت دنیا و آخرت نیاز دارد در اختیار او قرار دادند.

قرآن کریم پیام آسمانی است که خدای متعال برای راهنمایی بشر فرو فرستاده است تا در آن تفکر کند، سفره‌ای الهی که تا رستاخیز گسترده است، پیامی جاویدان برای همه زمان‌ها و همه مکان‌ها و همه انسان‌ها که برای هر نسل مطلبی تازه به ارمغان می‌آورد.

قرآن کریم، آخرین کتاب آسمانی، رسالت هدایت نسل‌های بشری تا انتهای عالم را به عهده دارد و حاوی مجموعه دستورهای حق تعالی برای رسیدن به سعادت انسان و جوامع بشری است. قرآن آمده است تا انسان را از وضع نامطلوب موجود به وضع مطلوب و سعادت برساند؛ آمده تا در انسان تغییر و تحول ایجاد کند و او را تربیت کند؛ چرا که قرآن «هدی للناس» است و لازمه راهیابی به هدایت، سعادت و لذت حقیقی، فهم کتاب خدا و عمل به دستورات آن است: «ولقد یسرنا القرآن للذکر» ما قطعاً قرآن را آسان و قابل فهم کردیم تا پند و اندرز ما را بفهمید و به کار بیندید. ولی برای بهره‌برداری از این کلام الهی باید با معارف قرآن آشنا شد و توشه خود را از آن برگرفت. از این رو برای اینکه نسل نو بتواند پیام مناسب خویش را از قرآن، این کتاب زندگی، دریابد و آیات آن را بر نیازها، موضوعات و مصادیق عصر خود تطبیق کند، ضروری می‌نماید که با تفسیر آیات کلام الله آشنا شود.

بدین منظور دروس تفسیر در واحدهای درسی رشته علوم قرآن و حدیث گنجانده شده است تا دانشجو بتواند علاوه بر آگاهی به مفردات و شأن نزول و تفسیر آیات، با معارف وحی آشنا شود و پیام آیات را در زندگی روزانه خود به کار گیرد.

هدف اصلی این درس شناخت معارف وحی با آگاهی از معنای واژگان، توانمندی درک معنای آیات بدون نیاز به ترجمه، اصلاح و گسترش بینش‌ها درباره معارف قرآن، ارائه معارف قرآن و پیام آیات به صورت بسیط از سوی دانشجو، ایجاد جاذبه و انس و زندگی با

قرآن، توانایی برای تبلیغ معارف آن و ایجاد آمادگی برای ورود به مباحث تخصصی تفسیر قرآن است.

از آنجا که طبق سرفصل مصوب وزارت علوم، تفسیر ترتیبی ۱ شامل تفسیر سوره مجادله، حشر، ممتحنه، صف، جمعه، منافقون، تغابن، طلاق و تحریم برای ۴ واحد درسی تنظیم شده است و متن واحدی برای تدریس این سرفصل وجود ندارد، اساتید معزز هر یک با تشخیص خود از متون تفاسیر مختلف مانند برگزیده تفسیر نمونه، تفسیر نمونه و سایر تفاسیر برای تدریس بهره می‌برند؛ در حالی که این کتب به منزله کتاب درسی تألیف نشده‌اند و همچنان خلأ یک متن درسی که بتواند این سرفصل را پوشش دهد احساس می‌شود. از این رو، این متن پس از سال‌ها تدریس تفسیر سوره مختلف در مقاطع تحصیلی متعدد در مراکز حوزوی و دانشگاه‌ها و گرفتن بازخورد آن و همچنین چندین دوره تدریس حضوری و مجازی این سوره به صورت متن درسی، به شکل درسنامه در قالب سی درس تهیه و تنظیم شده است.

ویژگی‌های تفسیر

هر تفسیر قرآنی دارای ساختار، روش، منابع و مخاطبان خاصی است که ویژگی‌های آن تفسیر محسوب می‌شود. شناخت این موارد در استفاده از آن تفسیر و داوری در مورد آن مفید می‌باشد.

اول: ساختار تفسیر آیات

در این نوشتار تفسیر سوره‌ها براساس ساختار ذیل مرتب شده است:

الف) نمای کلی هر آیه: این نما به صورت مقدمه‌ای چندسطری، قبل از هر آیه بیان می‌شود که موضوع یا موضوعات اصلی آیه را بیان می‌کند.

ب) بیان آیه و ترجمه: ترجمه آیات براساس ترجمه تفسیری آیت‌الله مکارم تنظیم شده است.

ج) لغت: در این قسمت، لغات و واژه‌های نسبتاً مشکل آیه با استفاده از کتب لغت بررسی و در مباحث لغوی از تفسیر مجمع البیان، مفردات راغب، قاموس قرآن و سایر کتب لغوی بهره برده شده است. البته اگر لغت در آیات و سوره قبلی معناشناسی شده باشد دیگر بررسی نمی‌شود.

د) شأن نزول آیه: مقصود از شأن نزول، واقعه یا حادثه و یا پرسشی است که به دنبال آن، آیه یا آیاتی فرود آمده است. البته یادآوری این نکته لازم است که معمولاً شأن نزولها موجب انحصار معنای آیه در مورد خاص نمی‌شود، ولی به فهم و تفسیر آیات کمک می‌کند.

ه) نکات: مقصود از این عنوان، نکات استفاده شده از الفاظ و ترکیبات آیه با توجه به لغت، سیاق، شأن نزول، تاریخ، احادیث، آیات دیگر قرآن، قراین عقلی، علوم قطعی تجربی و علوم قرآن است که سعی شده است تحت عناوینی تنظیم شود.

و) آموزه‌ها و پیام‌ها: در این بخش سعی شده است در پایان هر آیه یا آیات مرتبط، چند پیام کوتاه و واقع‌بینانه از آیات استخراج و برای به کارگیری در متن زندگی ارائه شود تا مخاطبان با به کار بستن آن‌ها در زندگی، انس بیشتری با قرآن یابند.

دوم: روش تفسیر

روش‌های تفسیر قرآن براساس کیفیت استخراج معانی و مقاصد آیات و با توجه به منبع و ابزار مورد استفاده در تفسیر، به دو قسم اصلی تفسیر نقلی و اجتهادی و به اقسام فرعی روش تفسیر قرآن به قرآن، روش تفسیر روایی، روش تفسیر علمی، روش تفسیر عرفانی و غیره تقسیم می‌شود. علاوه بر آن تفسیر به دو شیوه تفسیر ترتیبی و تفسیر موضوعی تقسیم می‌شود: تفسیر ترتیبی به شیوه منظم براساس ترتیب سوره‌ها و آیات نگاشته می‌شود و تفسیر موضوعی به بررسی برخی آیات درباره موضوعات مشخصی می‌پردازد.

در کتاب حاضر از روش تفسیری جامع که شامل روش‌های قرآن به قرآن، روایی، عقلی، علمی، باطنی می‌شود به شیوه ترتیبی بهره برده‌ایم و گرایش این تفسیر، اجتماعی است و کوشیده‌ایم در قالب پیام‌ها و آموزه‌های آیات به پیوند قرآن با زندگی اجتماعی مردم توجه شود. در شیوه نگارش این تفسیر نکات ذیل اهمیت دارد:

الف) با توجه به تجربیات پیشین، بهترین روش تفسیر برای دانشجویان، تدریس و تفسیر فقره به فقره آیات است. بنابراین در این کتاب بعد از بیان آیه و ترجمه و بررسی لغات به صورت جداگانه سعی شده است تفسیر فقرات آیه و بعد از اتمام آیه، آموزه‌های آن بیان شود.

ب) در هر درس به تعدادی از آیات سوره، متناسب با یک جلسه درسی پرداخته شده و قبل از شروع هر درس اهداف آموزشی آن ذکر شده است تا دانش‌پژوهان با آمادگی بیشتر مطالب درس را دنبال کنند.

- (ج) در آغاز هر سوره شناسه سوره، شامل نام سوره، جایگاه سوره در مصحف شریف و ترتیب نزول، مکی یا مدنی بودن و تعداد آیات آن بررسی شده است.
- (د) در تفسیر آیات تلاش بر سادگی مطالب است و به دلیل اینکه دانشجو هنوز با مباحث ادبی کاملاً آشنا نشده، از طرح مباحث دقیق ادبی و صرفی و نحوی، مباحث عرفانی و غیره اجتناب شده است.
- (ه) در انتهای هر درس چکیده درس بیان و پرسش‌هایی از متن درس استخراج شده است تا دانشجو با پاسخ به آن‌ها فهم خود از تفسیر را محک بزند.

سوم: منابع تفسیر

در این کتاب سعی شده است از منابع مختلف و متعدد تفسیری شیعه و اهل سنت بهره برده شود؛ از جمله تفسیر المیزان علامه طباطبایی، تفسیر نمونه آیت الله مکارم، مجمع البیان مرحوم طبرسی، نورالتقلین عروسی حویزی، البرهان بحرانی، التحریر و التنویر ابن عاشور، تفسیر نور قرآنی، التبیان شیخ طوسی، کشف زمخشری، تفسیر کبیر فخر رازی، منهج الصادقین فتح الله کاشانی. همچنین در واژه‌شناسی از مفردات راغب، قاموس قرآن قرشی، مقایس اللغة، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، مجمع البحرین و غیره استفاده شده است.

امید است این تفسیر مورد پذیرش خدای متعال و مورد عنایت پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) ایشان، به ویژه حجت بن الحسن (عج)، و مورد استفاده جامعه اسلامی قرار گیرد. در پایان ضمن تشکر از همه کسانی که در تدوین این اثر بنده حقیر را یاری رسانده‌اند و نیز قدردانی از معاونت آموزشی و عوامل اجرایی دانشگاه علوم و معارف قرآن، از دیدگاه‌های اصلاحی و تکمیلی قرآن پژوهان، اساتید و دانشجویان برای غنای علمی و صوری این متن استقبال می‌شود.

و من الله التوفیق

سکینه آخوند

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

شهریور ۱۳۹۹